

Edward Siekierzycki

Wielomotywacyjność przymiotników na -icznej i -iczny/-yczny w języku rosyjskim i polskim

Studia Rossica Posnaniensia 19, 227-233

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WIELOMOTYWACYJNOŚĆ PRZYMIOTNIKÓW
NA *-ICZESKIJ* I *-ICZNY| -YCHNY* W JEZYKU ROSYJSKIM
I POLSKIM

*MULTIMOTIVATIONAL CHARACTER OF ADJECTIVES
IN -ICHESKIJ AND -ICHNY| -YCHNY IN THE RUSSIAN AND POLISH
LANGUAGES*

EDWARD SIEKIERZYCKI

Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie, Zakład Filologii Rosyjskiej,
ul. Tarczyńskiego 1, 70-387 Szczecin, Polska — Poland

ABSTRACT. In his article the author has discussed multi-motivational adjectives with formatives *-icheskij* and *-ichny| -ychny* in the Russian and Polish languages. The author has analysed particular types of adjectives, depending on semantic relations which occur between the motivated word and the motivating words.

Pokrewne języki, jakimi są rosyjski i polski, mają wiele punktów styczności na płaszczyźnie słowotwórstwa. Głównym sposobem tworzenia przymiotników w obu językach jest sufiksacja, a wiele przymiotników sufiksalnych często pozostaje w powiązaniu z dwoma (i więcej) podstawami słowotwórczymi. Takie przymiotniki w literaturze lingwistycznej przyjęto nazywać wielomotywacyjnymi¹.

Derywaty przymiotnikowe z formantami *-icheskij* i *-iczn| -ychny* są przeważnie motywowane przez rzeczowniki abstrakcyjne pochodzenia obcego. Mniej liczne są formacje przymiotnikowe od obcych rzeczowników osobowych i rzeczowników oznaczających konkretne przedmioty.

Problem wielomotywacyjności derywatów był poruszany w pracach wielu

¹ Por. M. Honowska, *Ewolucja metod polskiego słowotwórstwa synchronicznego (w dziesięcioleciu 1967 - 1977)*, Wrocław 1979, s. 46 - 50.

lingwistów zajmujących się słowotwórstwem², lecz w aspekcie porównawczym derywaty wielomotywacyjne dotychczas nie były przedmiotem badań.

Niektórzy badacze problem wielomotywacyjności derywatów traktują pobieżnie, ograniczając się do stwierdzenia, iż szereg wyrazów może mieć podwójną motywację³. Interesujące obserwacje poczynił A. N. Tichonow w artykule „Множественность словообразовательной структуры слова и русская лексикография”⁴. Autor stwierdza, że wielokrotna motywacja wyrazu może warunkować dwojaki podział wyrazów wieloczłonowych. Innymi słowy wyrazy wielomotywacyjne pod względem strukturalnym mogą być jednorodne lub różnorodne⁵. W omawianym tu zakresie zagadnień wielomotywacyjności na szczególną uwagę zasługuje praca *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego* R. Grzegorzycykowej i J. Puzyniny, w której autorki w sposób konsekwentny stosują metodę ukazującą fakt potencjalnej wielomotywacyjności poszczególnych wyrazów⁶.

Wychodząc z założenia o istnieniu formacji o dwojakich możliwościach motywacyjnych, w artykule niniejszym postaramy się przeanalizować rosyjskie przymiotniki na *-ический* i polskie na *-iczny/-yczny* i ustalić główne typy przymiotników wielomotywacyjnych w obu językach.

Rosyjskie przymiotniki na *-ический* i polskie na *-iczny/-yczny* można podzielić na dwie zasadnicze grupy w zależności od związków, jakie zachodzą między wyrazem motywowanym a motywującym (motywującymi). Do pierwszej grupy należą przymiotniki legitymujące się jedną motywacją: *kanon-ический* ← *kanon, estieticz* — *eskij* ← *estietika, eklekt* — *ический* ← *еклектизм; diatonicz-ny* ← *diatonika, embriolog-iczny* ← *embriologia, eksternist-yczny* ← *eksternista, ekstat-yczny* ← *ekstaza, eklekt-yczny* ← *еклектизм*. W przytoczonych przymiotnikach granica między formantem a osnową zawsze przebiega w tym samym miejscu.

Do drugiej grupy zaliczamy przymiotniki motywowane przez dwa (lub trzy) wyrazy. Przymiotniki te często są zróżnicowane pod względem struktury

² В. В. Виноградов, *Современный русский язык (грамматическое учение о слове)*, Москва 1972, s. 115 - 119 i in.; *Современный русский язык. Морфология*, Москва 1952, s. 53, 99, 198 - 199; Г. О. Винокур, *Избранные работы по русскому словообразованию*, Москва 1968, s. 67 - 68; О. П. Ермакова, *О некоторых закономерностях мотивации производных слов. Актуальные проблемы русского словообразования I*, Самарканд 1972, s. 68 - 72; Z. Kurzowa, *Złożenia imienne we współczesnym języku polskim*, Kraków 1976, s. 35.

³ Por. na przykład ujęcie problemu wielomotywacyjności w: В. В. Лопатин, И. С. Улуханов, *Русская грамматика*, Москва 1980.

⁴ А. Н. Тихонов, *Множественность словообразовательной структуры слова и русская лексикология*. W: *Русский язык. Вопросы его истории и современного состояния*, Москва 1978, s. 31 - 40.

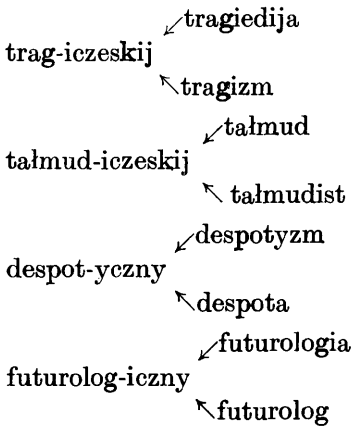
⁵ *Ibid.*, s. 34.

⁶ R. Grzegorzycykowa, J. Puzynina, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1979; por.: M. Honowska, *op. cit.*, s. 50.

ralnym, tj. w tym samym przymiotniku w zależności od podstawy słowotwórczej wydzielamy różne części składowe, np.:

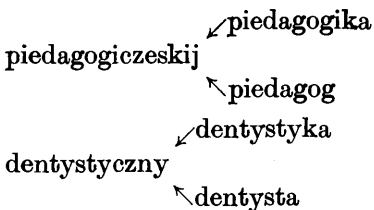
- 1) *atleticz-eskij* ← *atletika*
- 2) *atlet-iczeskij* ← *atlet*
- 1) *epigraficz-eskij* ← *epigrafika*
- 2) *epigraf-iczeskij* ← *epigraf*
- 1) *alkoholicz-ny* ← *alkoholik*
- 2) *alkohol-iczny* ← *alkohol*
- 1) *epigraficz-ny* ← *epigrafika*
- 2) *epigraf-iczny* ← *epigraf*

Niektóre przymiotniki omawianej grupy mimo podwójnej motywacji nie różnią się pod względem strukturalnym, np.:

Przymiotniki rosyjskie na *-iczeskij* i polskie na *-iczny*, *-yczny* w zależności od typu wyrazów motywujących można podzielić na następujące grupy:

1. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki na *-ika* oznaczające dziedzinę wiedzy, dział nauki oraz przez rzeczowniki osobowe oznaczające specjalistę w danym zakresie, np.:

Jeśli przymiotniki tej grupy są motywowane przez rzeczowniki na *-ika*, to w języku rosyjskim wyodrębniamy sufiks *-esk-*, a w języku polskim *-n-*. Natomiast w przymiotnikach motywowanych przez rzeczowniki osobowe mamy już do czynienia z formantami *-iczeskij*, *-iczny/-yczny*. Innymi słowy,

w danym wypadku przy wielomotywacyjności przymiotników każda motywacja znajduje swój formalny wyraz w postaci innego elementu strukturalnego. Zarówno w języku rosyjskim, jak i w polskim obydwie motywacje są poświadczone w słownikach pojęciowych. Dlatego trudno zgodzić się ze stanowiskiem M. Gawelki wobec przymiotników motywowanych przez rzeczowniki na *-ika*, który nie uwzględnia wszystkich relacji, jakie zachodzą między derywatem a podstawą (podstawami) słowotwórczymi⁷.

2. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki abstrakcyjne na *-ika* wyrażające relacje do dziedziny wiedzy i sztuki, działu nauki, zakresu działalności oraz przez rzeczowniki bez elementu *-ika*:

↙diagnostika
diagnostyczny ↘
↙diagnoz
↘diagnostyka
diagnostyczny ↘
↙diagnoza

Obydwie motywacje poświadczone są w słownikach współczesnego języka rosyjskiego i polskiego. Na przykład w *Słowniku języka rosyjskiego*⁸ wyraz *diagnostyczny* ma definicję strukturalną: „Przysłagatelnoje k diagnoz, diagnostika”, a w *Słowniku języka polskiego* pod red. M. Szymczaka — „dotyczący diagnozy, diagnostyki”.

3. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki abstrakcyjne na *-ika* i *-ja* oznaczające relacje do dziedziny wiedzy, nauki, sztuki itp.:

↙ekonomika
ekonomiczny ↘
↙ekonomija
↘ekonomika
ekonomiczny ↘
↙ekonomia

Podwójna motywacyjność tych przymiotników odzwierciedlona jest w słownikach języka rosyjskiego i polskiego. Np. SJP podaje następującą definicję wyrazu *ekonomiczny*: „odnoszący się do ekonomii (politycznej) lub ekonomiki”. Przytoczone są przykłady użycia przymiotnika *ekonomiczny* w kontekście: *kryzys ekonomiczny*, *polityka ekonomiczna*, *rozwoj ekonomiczny*

⁷ M. Gawelko, *Sufiksy przymiotnikowe w języku polskim, niemieckim i francuskim. Studium z zakresu gramatyki kontrastywnej*, Warszawa - Kraków 1976, s. 24.

⁸ Definicje poszczególnych wyrazów podajemy na podstawie słowników: *Словарь русского языка*, t. I - IV, Moskwa 1957 - 1961; *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. I - III, Warszawa 1978 - 1981.

kraju, zależność ekonomiczna, dyscypliny ekonomiczne, studia ekonomiczne, szkoły ekonomiczne. Warto nadmienić, że w języku rosyjskim przymiotników motywowanych równolegle przez rzeczowniki na *-ika* i *-ja* jest więcej niż w polskim. Wynika to z faktu większego rozpowszechnienia rzeczowników na *-ika* w ruszczyźnie.

Oprócz przymiotników o podwójnej motywacji istnieje dość liczna grupa przymiotników motywowanych bądź przez rzeczowniki na *-ika*, bądź przez rzeczowniki na *-ja*. Na przykład:

arifmietika → arifmietyczny
 fonetika → fonetyczny
 elegija → elegiczny
 niewrałogija → niewrałogiczny
 matematika → matematyczny
 filologia → filologiczny

4. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki osobowe na *-ik* oraz przez rzeczowniki abstrakcyjne na *-izm*:

↙ agnostik
 agnosticzeskij
 ↘ agnosticizm

↙ fanatik
 fanaticzeskij
 ↘ fanatizm

↙ agnostyk
 agnostyczny
 ↘ agnostycyzm

Produktywność omawianego typu przymiotników jest ograniczona przez małą liczbę rzeczowników osobowych na *-ik*. Obydwie motywacje są poświadczane w źródłach. Rozpatrywane formacje w połączeniach kontekstowych mogą wyrażać różne rodzaje ustosunkowań. Na przykład w połączeniu kontekstowym *fanaticzeskij entuziazm* w języku rosyjskim przymiotnik określający jest motywowany zarówno przez rzeczownik *fanatik*, jak i *fanatizm*. Świadczą o tym następujące peryfrazy: *fanaticzeskij entuziazm* → „entuziazm fanatów i entuziazm, ispołniennyj fanatizma”. Podobną peryfrazę można zastosować do polskiego wyrażenia *poglądy agnostyczne* → „poglądy agnostyków i poglądy przepełnione agnostycyzmem”.

5. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki osobowe na *-ik* oraz przez rzeczowniki abstrakcyjne na *-ja*.

↙ epileptik
 epilepticzeskij
 ↘ epilepsija

↙epileptyk
 epileptyczny
 ↘epilepsja

Dwumotywyjność przymiotników tej grupy jest poświadczona w słownikach pojęciowych języka rosyjskiego i polskiego. Na przykład w SJR przymiotnik *epileptičeskij* ma następującą definicję: „prilagatelnoje k epilepsija, epileptik”, a polski przymiotnik *epileptyczny* jest definiowany jako „dotyczący epilepsji, epileptyka”.

6. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki osobowe na *-ik* oraz przez niepodzielne rzeczowniki abstrakcyjne:

↙podagriuk
 podagriczeskij
 ↘podagra
 ↙podagryk
 podagryczny
 ↘podagra

Słowniki rosyjskie i polskie odnotowują dwumotywyjność rozpatrywanych przymiotników. Wyjaśniając znaczenie wyrazu *podagriczeskij* SJR stosuje definicję strukturalnoznaczeniową: „Prilagatelnoje k podagra, podagriuk”. W SJP przymiotnik *podagryczny* ma również definicję strukturalnoznaczeniową: „dotyczący podagry, podagryka”.

7. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki osobowe na *-log* oraz przez rzeczowniki abstrakcyjne na *-lgia* oznaczające dziedzinę wiedzy, nauki itp.:

↙parazitolog
 parazitologiczeskij
 ↘parazitologija
 ↙parazytolog
 parazytologiczny
 ↘parazytologia

8. Przymiotniki motywowane przez rzeczowniki na *-ja* oraz przez rzeczowniki konkretne słowotwórczo niepodzielne:

↙kiniematografija
 kiniematograficzeskij
 ↘kiniematograf
 ↙kinematografia
 kinematograficzny
 ↘kinematograf

Niezależnie od podstawy słowotwórczej w przymiotnikach pochodnych dwóch ostatnich grup formant słowotwórczy zachowuje tę samą postać.

W powyższych rozważaniach dotknęliśmy niektórych tylko problemów wielomotywacyjności przymiotników w języku rosyjskim i polskim, ograniczając się do przymiotników obcego pochodzenia na *-iczeskij* i *-icznj*. Przedstawiona wyżej analiza jest jedną z prób możliwego opisu wyrazów słowotwórczo podzielonych.

ЭДВАРД СЕКЕЖИЦКИ

МНОЖЕСТВЕННОСТЬ МОТИВАЦИИ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ
С ФОРМАНТАМИ *-ИЧЕСКИЙ* И *-ИЧНЫ/-ИЧНЫ* В РУССКОМ И ПОЛЬСКОМ
ЯЗЫКАХ

Резюме

В настоящей статье рассматривается вопрос множественности мотивации имен прилагательных с формантами *-ический* в русском языке и *-icznj/-yczny* в польском языке. Автор анализирует основные типы полимотивированных прилагательных в зависимости от семантических связей, которые наблюдаются между дериватом и синхронически производными словами. Множественность мотивации, по мнению автора, может обуславливать множественность словообразовательной структуры слова. Этот вопрос решается на конкретном материале, извлеченном из словарей современного русского и польского языков.

MULTIMOTIVATIONAL CHARACTER OF ADJECTIVES
IN *-ICHESKIJ* AND *-ICHNY/-YCHNY* IN THE RUSSIAN AND POLISH
LANGUAGES

by

EDWARD SIEKIERZYCKI

Summary

The present article is devoted to the problem of multimotivational character of derivatives formed by means of formatives *-iczeskij* in the Russian and *-icznj/-yczny* in Polish, languages. The author analyses the main types of adjectives of multimotivational character with the named formants depending on semantic relationships which occur between the motivated word and the motivating one. The iterative motivation, according to the author, may condition a twofold division of multi-morpheme formative structures. This problem is considered on a concrete material excerpted from the dictionaries of the contemporary Russian language and contemporary Polish language.